

**‘N POSTMODERNE REDEKRITIEK
VIR KERK EN TEOLOGIE**

deur

CORNELIUS JOHANNES BEUKES

PROEFSKRIF

voorgelê ter gedeeltelike vervulling van

die vereistes vir die graad

DOCTOR PHILOSOPHIAE

in die

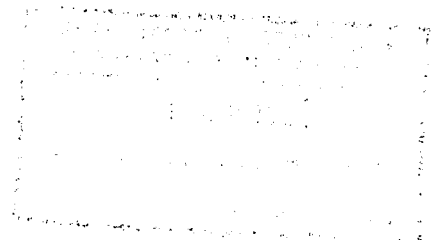
FAKULTEIT TEOLOGIE

aan die

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

PROMOTOR: PROF DR A G VAN AARDE

SEPTEMBER 2000

Hierdie studie is finansiëel ondersteun deur die Universiteit van Pretoria en die Nederduitsch Hervormde Gemeente Kriel. Die outeur aanvaar morele en akademiese aanspreeklikheid vir hierdie navorsing en enige publikasies wat daaruit mag voortspruit.

INHOUDSOPGAWE

SUMMARY	vi
VOORWOORD	viii

1. INLEIDING

TEOLOGIE, FILOSOFIESE MODERNITEIT EN POSTMODERNITEIT

1.1 Kritiese oorwegings	2
1.2 Die gangbare teologie in die Hervormde Kerk	3
1.3 Moderniteit: Subjeksentrisme en redefundamentalisme	14
1.4 Postmoderniteit: 'n Kritiek van die instrumentele rede	20

2. MODERNITEIT

OORSPRONGE VAN REDEKRITIEK

2.1 Die meesternarratief: Filosofie as <i>Bildung</i> in die lewe van die Hervormde Kerk	28
2.2 Die Kantiaanse erfenis: 'n Ouer taal van filosofie in die Hervormde Kerk	31
2.3 'n Waardige subjek: Eksistensialisme in die lewe van die Hervormde Kerk	43
2.4 Die eietydse verhouding filosofie-teologie in die lewe van die Hervormde Kerk	50

3. POSTMODERNITEIT

'N KRITIEK VAN DIE INSTRUMENTELE REDE

3.1 In Nietzscheaanse kontinuum	72
3.2 Na Adorno: Identiteitskritiek en negatiewe dialektiek	81
3.3 Na Derrida: Differensiedenke	94
3.4 Na Foucault: Kennisargeologie	97
3.5 Negatiewe estetika en nie-identiese rasionaliteit	103
3.6 Na Taylor: Oorspronge van die Self	110

3.7 Habermas se diskoersetiek: 'n Kritiese aansluiting	112
3.8 Samevatting	125

4. 'N TEOLOGIESE GERIGTHEID

4.1 'n Negatief-dialektiese teologie	131
4.1.1 Transgressie en diskontinuiteit	131
4.1.2 <i>Begegnung</i>: In gesprek met die etiese teologie	135
4.1.3 Identiteit en kontinuïteit: In gesprek met die kessionele teologie	137
4.1.4 Die negatief: In gesprek met die dialektiese teologie	140
4.1.4.1 Emil Brunner en die apologetiese dimensie	142
4.1.4.2 Karl Barth en die <i>grosse Negative Möglichkeit</i>	146
4.1.4.3 'n Groter geduld met religie: Die <i>plek</i> van die ervaring	149
4.2 'n Postmoderne hermeneutiek	153
4.3 Samevatting	161

5. 'N KERKLIKE GERIGTHEID

5.1 Geïnstusionaliseerde Ander	163
5.2 Kerklike Anderswees	166
5.2.1 Anderswees en die buitekant van die diskoers: Ekumene	169
5.2.2 Anderswees en die binnekant van die diskoers: Marginalisering	178
5.3 Die kerk as mede-plekhouer van "redelikheid"	191
5.4 Op die marges van kennis: Einde-integriteit	196

OOOoooOOO

SUMMARY

A POSTMODERN CRITIQUE OF REASON FOR CHURCH AND THEOLOGY

From the premise of a (postmodern) critique of instrumental reason, this dissertation explores some consequences of such a critique for church and theology. The candidate finds an intimate relation between the philosophical critiques of reason in the work of Nietzsche, Adorno, Foucault and his own theological position which is being described as a “negative dialectical theology”. A postmodern critique of reason as presented here is very specific in its relation to history, society and knowledge. It has as its main influence or philosophical source the Kantian project of limiting conventional theoretical rationality. From this Kantian position it proceeds to show how Nietzsche exploited the Kantian notion of the limits of reason and how Adorno and Foucault extended Nietzsche’s position to its most extreme but, nevertheless, logical socio-historical consequences.

This critique of reason boils down to a somewhat subversive stance. By teaming up with Adorno and Foucault, the candidate describes both modernity and Enlightenment as something to be overcome, to be transgressed, exactly because of the dangerously ambivalent nature of modernity’s favorite presentation of rationality: instrumental reason, which focuses on identity thinking, cognitive results and the formalization of reality.

The implications of a postmodern critique of reason extend towards a deep rooted pessimism of modern culture, a critique of its systems of knowledge and actions, a critique (or at least recognition) of the typical-modern configuration of power into “normal” socio-historical discourses such as those we find in the institutionalised church and in theology, a critique of identity thinking, a critique of rational propositions (without necessarily agitating for an epistemological relativism), an encouragement to honour the inherent flaws in language and linguistic constructions, the ability to recognize and honour singularity whilst shifting the focus away from universal claims or “master narratives” and, last but not least, the critical recognition of “Otherness” or non-identity.

These consequences are brought forward into the socio-historical reality, life and work of the Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika and its current theology by strategic means of a negative dialectical theology, a theology which is mutually Nietzschean, Adornian and Foucauldian in its philosophical nature and eventually, in its theological convictions.

OPSOMMING

'N POSTMODERNE REDEKRITIEK VIR KERK EN TEOLOGIE

In hierdie proefskrif word 'n postmoderne weergawe van die filosofiese redekritiek gesitueer binne die hermeneutiese raamwerke van die onderskeie eietydse diskoerse van die filosofie en die gangbare teologie in die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. Vanuit 'n Kantiaanse oriëntering word aangetoon dat daar pogings was om die spanning tussen moderne filosofie en die gangbare teologie in die Nederduitsch Hervormde Kerk te bestendig. Die vrugbare gesprek in die Nederduitsch Hervormde Kerk oor die verhouding teologie-filosofie gedurende die negentigerjare word in hierdie verband krities geresumeer en van 'n analitiese forum voorsien.

Postmoderniteit word vervolgens geanaliseer en beskryf as wesenlik redekritiek met dringende identiteitskritiese implikasies. Hier kry die kandidaat se teologiese aansluiting by 'n filosofiese kontinuum waarvan Nietzsche die oorsprong was en wat eietydse verteenwoordig word deur veral Foucault en Adorno, reliëf. Vanuit hierdie weergawe van die postmoderne redekritiek tree die kandidaat, met verwysing na 'n "negatief-dialektiese teologie" en 'n "postmoderne hermeneutiek", met die gevestigde etiese-, kofessionele- en dialektiese tradisielyne in die gangbare teologie in die Nederduitsch Hervormde Kerk en die neerslagte daarvan in hierdie kerk se lewe en werk, in gesprek.

VOORWOORD

‘N POSTMODERNE REDEKRITIEK VIR KERK EN TEOLOGIE

Hierdie proefskrif kan gesitueer word binne die subdissipline van die hermeneutiek. Die skrywer van hierdie proefskrif werk naamlik hier, ten diepste, met ‘n filosofie-geïnspireerde resepsie en interpretasie van teologie. Hierdie proefskrif het egter, om meer spesifiek te wees, die oogmerk om eietydse (of “postmoderne”) wendinge in die filosofie vir die Hervormde Kerk en die gangbare teologie in die Hervormde tradisie te verdiskonteer, met nadruk op dié wendinge wat verband hou met ‘n kritiek van die instrumentele rede. In hierdie studie was dit nodig om die subjekimperialistiese ontwikkeling van die instrumentele rede deur die moderne tyd aan te dui. Dit was ook nodig om die postmoderne problematisering van daardie ontwikkeling onder loep te neem, sodat vandaar ‘n voorspelling oor die toekoms van beide filosofie en teologie, asook hulle eiesoortige verhouding in die Hervormde tradisie, gewaag kon word.

Daar was problematiese konsekwensies van die postmoderne redekritiek waarmee die skrywer in die gelyk moes kom: onder andere, hoé ongekompliseerd ‘n aanval op die Verligtingsvooroordele rondom rasionaliteit en die opvatting van ‘n outonome rasonale subjek ‘n vertrek sou neem vanuit die moraliteitskritiek en redekritiek van Nietzsche; ook hoe hierdie aanval in die laaste helfte van hierdie eeu besonder gesaghebbend, dog vernietigend, geëksponeer sou word in die identiteitskritiek van Adorno en die kennisargeologiese redekritiek van Foucault. My “negatief-dialektiese teologie” en weergawe van ‘n “postmoderne hermeneutiek”, as in die direkte verlengstuk daarvan, bring die leser by ‘n skerp agitering teen diepgevestigde opvattinge van die primaat van die gelykblywende in die teologie en, meer algemeen, teen universele aansprake en die aprioriese karakter van die rede “in sigself”. My hermeneutiese klem op radikale partisipasie, op die oopstelling vir “die gebeure” en die bereidwilligheid tot ‘n oop werklikheidsdeelname, my kritiek van die sosio-historiese konvensionaliteit van dit wat normaalweg as “rasionele spreke” en “rasionele handeling” aanvaar word en my (h)erkenning van die ingebedheid van die (instrumentele) rede in taal en lewensvorme, wil sowel die diskoerse in die eietydse redekritiek as dié in die eietydse teologie ten dienste wees. Ek moes in

hierdie kritiese proses die relasie tussen instrumenteel-redelike mag en kennis aandui, met ander woorde, tussen dit wat samelewings en/of institusies as die rasonale begronding van hulle oortuigings en praktyke beskou en die vorme van onderwerping, dissiplinerende en beheer wat in en vanuit hierdie sosio-historiese sisteme na vore tree. Teenoor die rasonale subjek het ek met behulp van 'n negatiewe dialektiek geagiteer vir die herkenning van die sosio-historiese begrensde en diskontinuiteit van die subjek om sodoende die optimistiese epistemologiese ideaal van die moderne gees te opponeer met 'n aanvaarding van die gebrokenheid van taal en rede. Hiermee wou ek bewustelik kontra-Verligtingsideale bevorder. Vanuit 'n "negatief-dialektiese teologie" en "postmoderne hermeneutiek" wou ek dus nie net die kulturele en historiese geladenheid van konsepte soos "rede", "waarheid" en "kennis" aandui nie, maar uiteindelik identiteitskrities ontken dat "kennis" hoegenaamd 'n representerende fakulteit is. Dit sou my daarby bring om die openheid vir "die gebeure", of radikale partisipasie, as die hermeneutiese plaasvervanger vir epistemologie te beskryf.

Hoofstuk 1 word inleidend ingespan om die studie te situeer binne sowel die moderniteitsdebat as die veelheid van akademiese gesprekke in die Hervormde Kerk wat verband hou met eietydse redekritiek. In Hoofstuk 2 word aangetoon dat daar vanuit 'n Kantiaanse oriëntering pogings was om die spanning tussen moderne filosofie en die gangbare teologie in die Hervormde Kerk te bestendig. Hoofstuk 3 volg hierdie bestendiging en beskrywing eietyds op. Postmoderniteit word hier krities geanaliseer en beskryf as wesenlik redekritiek met dringende identiteitskritiese implikasies. Hier kry my kritiese aansluiting by 'n filosofiese kontinuum waarvan Nietzsche die oorsprong was en wat eietyds verteenwoordig word deur veral Foucault en Adorno, relief. Hoofstuk 4 ondersoek die teologiese implikasies van dit wat in Hoofstuk 3 redekrities uitgewys is, met verwysing na 'n "negatief-dialektiese teologie" en "postmoderne hermeneutiek". Ek situeer my hiermee steeds in die dialektiese tradisie, maar dan in *redekritiese* gelaat. Die implikasies van hierdie redekritiese gerigtheid word in kritiese aansluiting by Emil Brunner en Karl Barth teologies verhelder. Hoofstuk 5 ondersoek die institusionele (of kerklike) dimensies van hierdie redekritiek. Die problematiese posisie waarin filosofie en teologie deur toenemende institusionele modernisering geplaas word, word bespreek. Die opvatting dat filosofie en teologie as "geïnstitutionaliseerde Ander" beskou kan word vanweë beide dissiplines se (veronderstelde) onvermoë om met die instrumentele rede in die gelyk te kom, word

uitgewys en gewaardeer. Klem word geplaas op die oortuiging dat teologie en filosofie reeds en toenemend gebind sal word deur hulle inherente binding aan nie-identiese rasionaliteit, as 'n postmoderne alternatief op die instrumentele rasionaliteit van moderniteit. Verder word gefokus op die skadelike gevolge wat die instrumentele rede in die bestaan van die Hervormde Kerk tot gevolg gehad het, met aksent op dié subjekte wat vanweë die effek van die instrumentele rede in die lewe van die Hervormde Kerk gemarginaliseer is, met spesifieke verwysing na die vrou, die kind en die kerklik-gelowige homoseksueel. Vanuit hierdie teologiese en kerklike gerigtheid word teologie redekrities as 'n tipiese eksponent van nie-identiese rasionaliteit en die kerk as 'n mede-plekhouer van nie-identiese rasionaliteit in die postmoderne tyd beskryf, as alternatiewe op instrumentele rasionaliteit.

Ek is Prof Andries van Aarde, my promotor, dank verskuldig vir die bekwame en sorgsame wyse waarop hy hierdie studie gelei het. Verder bedank ek graag Proff Andries Breytenbach en Jurie le Roux (beide van die Fakulteit Teologie, Universiteit van Pretoria) wat as eksterne eksaminatore by die doktorsale eksamen opgetree het. As eksterne eksaminatore by die proefskrif het Proff Breytenbach, Le Roux en Pieter Duvenage (Departement Filosofie, Universiteit van die Noorde) opgetree. Ek bedank my promotor en elkeen van hierdie eksterne eksaminatore van harte.

Ek bedank ook graag Prof Johan Snyman, wyle Prof Willem Vorster, Dr Hennie Botes, Marinus Schoeman, Dr Gafie van Wyk, Prof Danie Goosen, Prof Johan Koekemoer, Prof Theuns Dreyer, Prof Piet van der Merwe, Prof Natie van Wyk, Mev Adri Goosen (*Hervormde Teologiese Studies*), die Universiteit van Pretoria, die Randse Afrikaanse Universiteit, die Sentrum vir Wetenskaplike Ontwikkeling, die Kuratorium vir Teologiese Opleiding van die Nederduitsch Hervormde Kerk en die Kerkraad en Gemeente van die Nederduitsch Hervormde Gemeente Kriel.

Ek dank u, my kollegas en vriende.

C Johann Beukes

Januarie 1996 - Julie 2000

As medespelers in die mensedrama gedurende die laaste kwartaal van hierdie eeu is ons die ooggetuies van 'n daelikse praktyk van ontwaardiging, van tegnokratiese verordeninge, van tegniiese manipulasies deur die valse heilsbeloftes van die god van die rede.

- C K Oberholzer (1904-1983) -

Professor in Wysbegeerte aan die Universiteit van Pretoria, 1948-1969

Gnothe seauton

- Sokrates -

Gerade Tatsachen gibt es nicht - nur Interpretationen.

- Friedrich W Nietzsche -

Kantian critique still forms an essential part of the immediate space of our reflection.

We think on this premise.

- Michel Foucault -